

Inger Schoonderbeek Hansen, Tina Thode Hougaard og Peter Widell (udg.):
14. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Århus 2012

Vore mange og forskelligartede diftonger

Viggo Sørensen
Aarhus Universitet

Stødet (i prosodisk funktion) anses for en dansk specialitet. Men man kan lige så vel fremhæve vore mange diftonger – her forstået som en (fonetisk set) rent vokalisk glidning inden for samme stavelse, der tillige (fonologisk set) fungerer som distinktiv vokal. I dansk rigssprog regner man traditionelt (fx i Hansen 1962 ff. bd.I:305 f) med 8 w-diftonger og 3 j-diftonger, hvortil (if. DSU 1991:93) kommer mindst 8 r-diftonger (pga. de seneste generationers vokalisering af -r). I de klassiske dialekter havde man også andre diftongtyper, og i nogle dialekter endog et større samlet antal diftonger end i rigssproget.

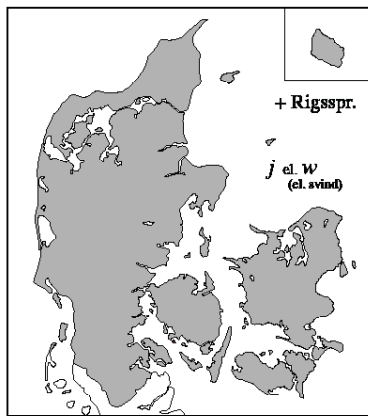
De mange danske diftonger er resultatet af en lang række lydudviklinger fra den tidlige middelalder og frem.¹ For det første en række konsonantsvækkelser i udlyd:

(1) Spirantsvækkelse, hvorved glda. vokal + spirant (*v*, *th*, *gh*²) blev til w- og j-diftonger (betegnet sådan, fordi slutkomponenten er en vokal i retning af *w* hhv. *j*): *lov* (= lovprisning) og *logh* (= lovbud) > *lāw*; *leghe* (= liggested) og *le-ghē* (= lejemål) > *læjə*, *læj* etc.; udviklingen omfatter også tidligt svækket klusil: glda. *køpt* > *køwt* etc. (= købt); *betre* > *bæjər* etc. (= bedre); *aker* > *aw'ər* etc. (= ager); spirantsvækkelsen er fællesdansk.

¹ Alle de tre oldnordiske diftonger *ei*, *øy* og *au* var jo forinden monoftongeret i dansk (og svensk). – De dialektområder, hvor der er udviklet diftonger i henhold til pkt. 1-14 ndf. vises på kort med tilsvarende nummerering.

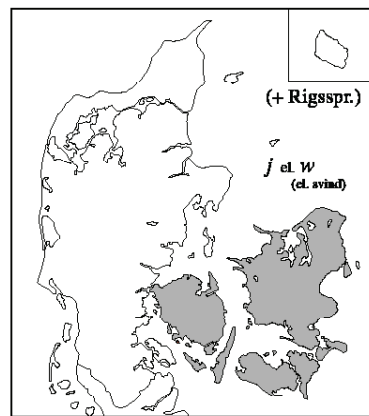
² I gengivelsen af gammeldansk anvender jeg ortografien i Gammeldansk Ordbog (se www.gammeldanskordbog.dk), dog med eksplicit markering af lang vokal (vha. længdetegnet *˙*).

(2) Klusilsvækkelse, hvorved glda. vokal + ugemineret klusil (*p, t, k*) blev til *w*- og *j*-diftonger.

1. Glda. spirant (*v, th, gh*) mv. > diftongkomponent (el. svind)

lðw = lov(tekst) (< glda. *lōgh*), lov(priming) (< glda. *lov*),
løj = leje(mål) (< glda. *lēghe*), leje(sted) (glda. < *leghe*),
køgt (= købt), *bætre* (= bedre), *ager* (= ager)

2a. Glda. klusil (*p, k*) > diftongkomponent (el. svind)

løj = løg (< glda. *lōk*), løj (< glda. *lōgh*)
ta-w(a) = tabe (< glda. *ta-pe*), rimer på *ka-w(a)* = kage
 (< glda. *ka-ke*)

(2a) Diftongdannelsen gælder for *p* og *k*'s vedkommende kun Ømålsområdet (og herigennem rigssproget, dog ofte med senere restitution *w* > *b*): glda. *lō-k* > *løj* etc. (= løg); glda. *ta-pe* > *ta-w* etc. (= tabe). Svækkelsen har hyppigt medført sammenfald (el. rim-lighed) med ord, som i gammeldansk havde spirant (fx glda. *lō-gh* (= løj) > *løj*, glda. *la-ghe* (= lave) > *la-w*).

(2b) For *t*'s vedkommende er der kun udviklet diftong i det mellemste Østjylland – og i randområderne endda kun, når den glda. vokal var *u*(·): glda. *u-t* > *u'j*, *uj* etc. (= ud), glda. *mat* > *maj* (= mad).

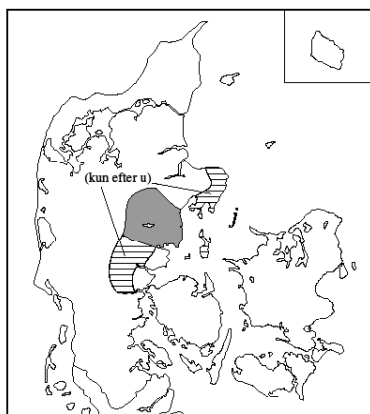
(3) Svækkelse af den geminerede klusil *dd*, hvorved glda. vokal + *dd* blev til *j*-diftonger (evt. med efterfølgende *-t*): glda. *padde* > *paj*, *padde* etc. (= padde, frø); svækkelsen har ramt de fleste nørrejske dialekter samt (med resultatet *-jt*) Østfyn og hovedparten af Sønderjylland.

Til disse – lad mig kalde dem ”ægte” *w*- og *j*-diftonger³ – har sluttet sig nogle glda. *j*-forbindelser:

(4a) Ved såkaldt accentskifte har en række ord med glda. *ju*-

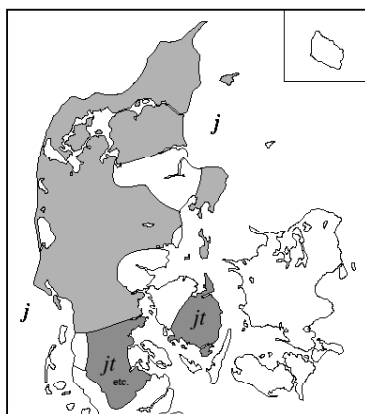
³ Dette især i modsætning til de ”uægte” glidere (pkt. 7 ff. ndf.); i Andersen (1958:97) bruges betegnelserne ”ægte” og ”uægte” lige omvendt.

Vore mange og forskelligartede diftonger

2b. Glda. klusil t > diftongkomponent

midtjysk *ga:j* = gade, *uʃ*, *uʃj* = ud, *knu:j* = knude

3. Glda. dd > diftongkomponent

nørrejysk *gjæj* mv. = gedde, *ndj* = nåede (< glda. *ndthe*, via *nddæ*), lād (uld) (< glda. *lath*) – sønderjysk og østtjysk (*ʃpajʃ*) = pædde

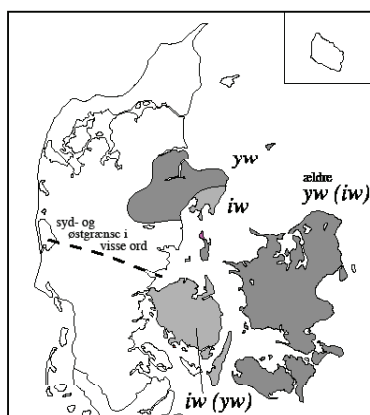
fået (*j* +) *yw* el. *iw*: glda. *ju-l* > *ywɔl*, *iwɔl* (= jul); det er sket i stærkt vekslende områder, men primært indskrænket til dialekterne på Øerne og det mellemste Østjylland.

(4b) Ved såkaldt r-brydning har en række ord med glda. *ju* el. *y* foran r-forbindelse fået w-diftong: glda. *hyrthe* > *hjøwer*, *hjæwer* etc. (= hyrde); også her veksler områderne for de enkelte ord, men indskrænker sig normalt til Nørrejylland og Fyn.

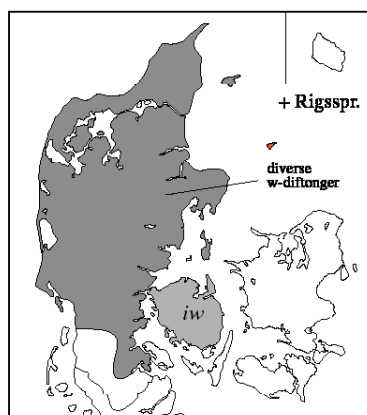
En særlig type af konsonantsvækkelse er såkaldt nasalsvind, hvorved glda. vokal + nasal bliver til nasaleret vokal (+ *j*); i anden omgang kan *j*'et og/eller nasaleringen bortfalde.

(5a) Glda. vokal + *nn* el. *nd* (i løbet af middelalderen udviklet til *n̥*) er således blevet til nasaleret vokal + *j* (sjældnere + *w*) i fynsk, lolland-falstersk og ældre sjællandsk, desuden i en enkelt midtøstjysk dialekt: glda. *land* > *laʃj*, *laʃj* etc.; glda. *hund* > *huʃj*, *höw* etc. Udviklingen er (ved tab af nasalering) gået videre til "ægte" j-diftong (pkt. 1-3 ovf.) i Vendsyssel; det samme synes sket i Nordvestjylland, Randers- og Horsens-egnen (hvor der dog kun er sket nasalsvind efter få vokaler). Omvendt forekommer der tab af nasaldiftongernes -*j*, -*w* i store dele af Ømålsområdet.

(5b) Glda. vokal + *ng* er udviklet til nasaleret vokal + *j* (sjældnere + *w*) i det meste af Ømåls-området: glda. *lang* > *lāʃj* etc.; glda. *tung* > *tāʃw* etc. Også her forekommer tab af -*j*, -*w*.

4a. Glda. *ju* > (j +) w-diftong
djurslandsk *yw*/ / *iw*/ = *jul*

4b. Glda. *ju, y / r-forb.* >
(j +) w-diftong
jysk *h(j)øwar, (h)jæwar, hjow-r* = *hyrde*

De fleste w- og j-diftonger har kun kort førstekomponent, idet glda. langvokal blev forkortet ved diftongeringen (jf. i pkt. 1 sammenfaldet *le-ghe* / *leghe*). Et evt. stød placerer sig på den stemte konsonant (som mange af de ovenstående eksempler viser), og ved apokopering (primært i jysk) afsættes evt. erstatningsforlængelse også hér: *law* (= lave), *ræj'n* (= regne) etc. Disse diftonger kan derfor stavelsesstrukturelt tolkes som kortvokal + (stemt) konsonant.

Når længde og stød (i vekslende, men betydeligt omfang) optræder på første komponent i vendsysselsk og fynsk, skyldes det en sekundær overførsel af længden/stødet fra andenkomponenten (normalt uden at første komponent i øvrigt overtager fonetiske træk fra tilsvarende langvokal) (jf. Espegård 1972 ff. bd.I:25; Espegård 1995 bd.I:56 ff.+76 f.; Andersen 1958:66+83 f.). Også diftongen *a·w* i midtøstjyske og sydvestjyske dialekter skyldes en sådan forskydning, muligvis under påvirkning fra rigssproget; fx glda. *maghe* > *maw* > *ma·w* (= mave) (jf. Jensen 1944:127).

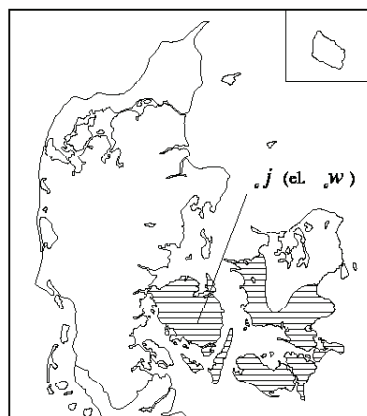
Derimod kommer man ikke uden om j-diftonger med ægte lang førstekomponent (såvel fonetisk som fonematisk) i følgende tilfælde:

(6a) Glda. langvokal (el. kortvokal forlænget i åben stavelse) + *th* er normalt i sønderjysk blevet ”langdiftonger” af typen *o·j, å·j, a·j*; fx

Vore mange og forskelligartede diftonger

5a. Glda. nasal (nn, nd) > diftongkomponent
la:j, la'j = land – nordjysk *a:jør* = andre

5b. Glda. nasal (ng) > diftongkomponent
 fynsk *la'v(j)* = tang, tand – sjællandsk *la:j, la'w* = lang

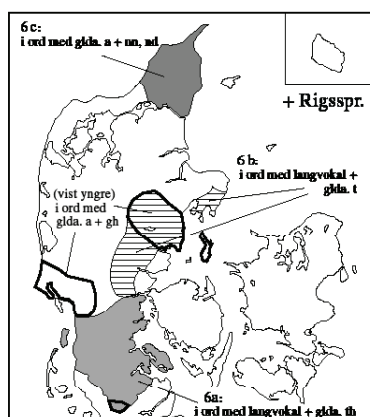
gllda. *na:the* > *nå:j* (= nåede), gllda. *lathe* > *la:j* (= lade) (jf. Langfeldt 1937:30). I det øvrige Jylland og på Øerne er *th* normalt bortfaldet i denne stilling (el. restitueret > *ð*); Sønderjylland har kun bortfald efter *i* og *y*.

(6b) Glda. langvokal (el. forlænget kortvokal) + *t* er i midtøstjysk udviklet på samme måde: gllda. *gate* > *gå:j* (= gade).

(6c) Forbindelsen gllda. *a* + *nd*, *nn* fik tidligt vokalforlængelse i hele Danmark; for Vendsyssels vedkommende er forbindelsen (i medfør af pkt. 5a) udviklet til ”langdifftongen” *ò:j*: gllda. *panne* > *pò:j* (= pande, stegepande).

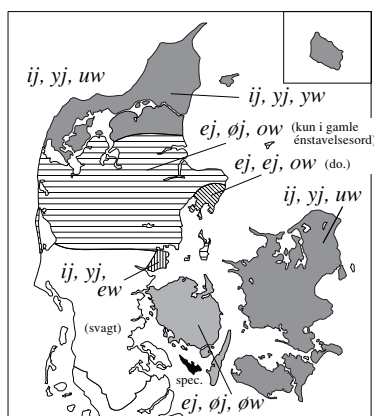
Diftongerne af type (6) har et evt. stød placeret på det langvokaliske førsteled: gllda. *fo:t* > *fo'j* (= fod), gllda. *sand* > *sò:j* (= sand, subst.). Fonematisk tolkes de enklost som langvokal + (stemt) konsonant.

Bag alle de hidtil betragtede diftonger ligger en gllda. kombination af vokal og konsonant (eller omvendt). Den næste store gruppe – i forlængelse af Andersen (1958) kaldt glidere – er udviklet af gllda. langvokal alene (uden involvering af konsonant). Enhver lang vokal har tendens til under sit forløb at glide (op- el. nedeftér mht. åhningsgrad), og glidningen kan blive så kraftig, at den bliver (i første omgang)

6. Langdiftonger

rigsspr. *ma-w* = mave – sønderjysk *la-j* = lade, *ndj/ndj* hhv. *ndj/ndj* = nåede, nået – midtøstjysk *u'j, u'j* = ud, ude – vendsysselsk *håj* = hånd, *åj* = ånde – midtøstjysk og sydvestjysk *ma-w* = mave

7. Glda. i, y, u > lukkende glider

sjællandsk *grjina* = grine, *hyj'la* = hyle, *puwsta* = puste – midtjysk *bej'* = bi, *nøj'*, *nej'* = ny

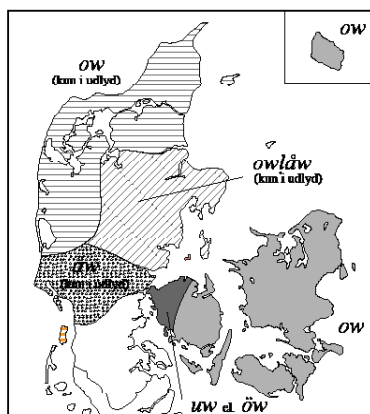
NB. Lydskriften på dette kort blev fejlsat i den trykte udgave af rapporten; denne web-version viser samtidig bedre grænsedragninger i Midtjylland.

fonetisk bemærkelsesværdig og evt. (i anden omgang) får fonematisk relevans. Glidere spiller ingen rolle i rigssproget, men forekommer i rigt mål i vore dialekter. Lad os først se på de lukkende glidere (hvor glidningen ender i en mere eller mindre w- hhv. j-agtig lyd):

(7) Glda. *i*, *y* og *u* (el. tidligt forlænget *i*, *y*, *u*) glider i praktisk talt alle dialekter. Mindst i syd- og sønderjysk, hvor glidningen blot anes. Adskilligt kraftigere i vendsysselsk, nordvestjysk, sjællandsk, lolland-falstersk og bornholmsk (dog kun med fonematisk status i Vendsyssel, hvor gliderne står i modsætning til monoftongerne *i*, *y*, *u*, fx *mij'n* = mine, ctr. *mi'n* = mene). Og allerkraftigst i fynsk, himmerlandsk og midtjysk (de to sidste steder dog kun i ren udlyd); hér breder glidningen sig over spandet *ej*, *øj*, *ow* (i fynsk > *øw*), fx glda. *by* > midtjysk *bøj'*.

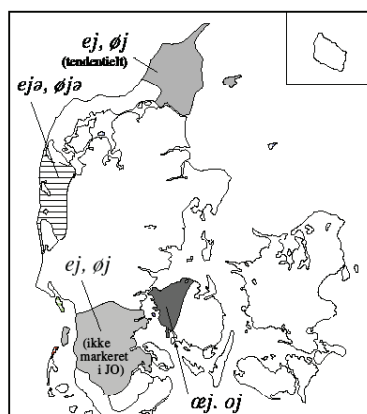
(8) Glda. *o* (el. tidligt forlænget *o*) har på Øerne helt parallelt fået glidning > *ow*, fx glda. *borth* > *bow(')r* (= bord) el. (med udvidet spand) > *båwr* på Falster. De nørrejske dialekter har normalt kun lukkende glider i ren udlyd, fx *bow'*, *båw'* = bo (modsat åbnende glider el. monoftong i indlyd, jf. pkt. 12, og da med videreudvikling til triftong etc. på Lemvig-Ringkøbing-egnen). I Sønderjylland høres tydelig glidning (i retning af *ow*), men uden fonematisk relevans.

Vore mange og forskelligartede diftonger

8. Glda. *o* > lukkende glider

bow'r, baw'r = bæld, *sow', sdw'* = so

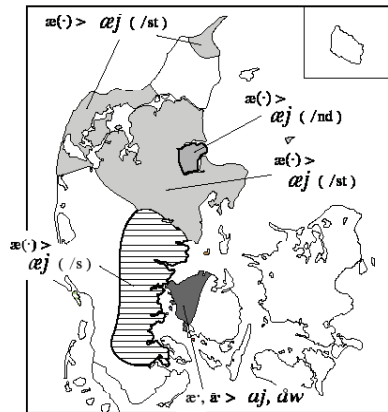
9. Glda. *e, ø* > lukkende glider

vendsysslæk og sønderjysk *hej' (ø) n* = hæn, *røj' - ryd*
nordvestjysk *deja!* = dele, *powas* = pose

(9) For glda. *e* og *ø* gælder generelt parallelle udviklinger > *ej, øj* (på Vestfyn med videreudvikling > *æj, øj*: *hæj'l* = hel, *ro'j* = rød). På jysk grund er den lukkende glider i udlyd dog indskrænket til Vendsyssel, Himmerland og Midtjylland (og er ikke udviklet så konsekvent som *ow* i pkt. 8).

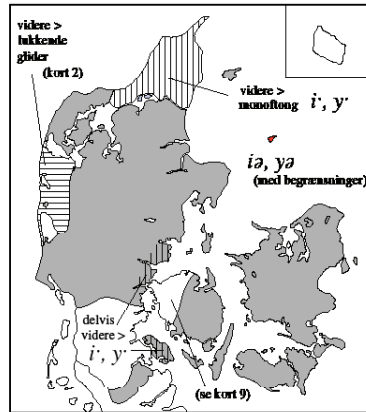
(10) Endelig er glda. *æ* og *a* (el. tidligt forlænget *æ, a*) diftongeret i lukkende retning (> *æj, åw*) på Vestfyn: glda. *he-r* > *hæj'r* (= hér) og videre > *haj'r*, glda. *ka-l* > *kåw:l* (= kål). I Jylland er glda. *æ* (el. tidligt forlænget *æ*) flere steder udviklet til *æj* i bestemte positioner: (a) foran *s* i sydøstjysk og nordøstligt sønderjysk; fx glda. *blæ-se* > *blæj's* (= blæse); (b) foran *st* i mange nord- og midtjyske dialekter; fx glda. *vest* > *wæjst* mv. (= vest, verdenshjørnet); og endelig (c) foran *nd* i egnen mellem Hobro og Randers; fx glda. *ende* > *æj'n* (= ende, subst.).

Som allerede antydnet med de lydkrevne eksempler, tolkes de lukkende diftonger fonematisk som kortvokal + (stemt) konsonant, altså på samme måde som w-og j-diftongerne i pkt. 1-4. I mange tilfælde bliver tolkningen nøjagtig den samme for en lukkende glider og en w-diftong, fx det midtøstjyske *ow* i *sow'* (= so, jf. pkt. 8) og samme egns *ow* i *sow'* (= sov, jf. pkt. 1) (fx Jensen 1944:70). Bent Jul Nielsen har ganske vist – på grundlag af nordvendsysslæske

10. Glda. æ, a > lukkende glider

vestfynsk *høj* = hær, *høj* = hæl – nordfynsk *høj* = hest(e) – sydvestfynsk *bløj* = blæse – nordøstfynsk *høj* = ende

11. Glda. e, ø > åbnende glider

høj, *høj* = hel, *høj* etc. = køre

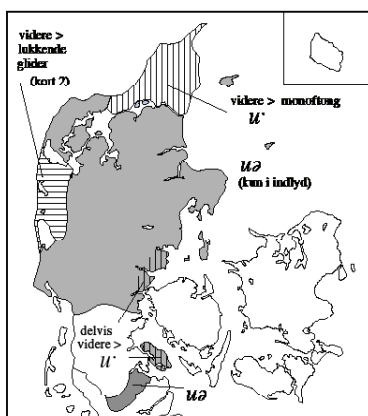
optegnelser – ment at kunne konstatere en generel fonetisk forskel: w- og j-diftonger er ”startfikserede” (dvs. med en fonetisk relativt veldefineret førstekomponent, men en mere ubestemt andenkomponent, af en kvalitet blot hen i retning af w hhv. j); i modsætning hertil siges glidere at være ”slutfikserede” (dvs. med en vokalisk veldefineret andenkomponent, men med en førstekomponent blot hen i retning af midtungevokalen ə) (jf. Jul Nielsen 1984:99 f.). Dette skel afvises imidlertid – endog for selvsamme dialekt i – Espegaard (1995 bd.I:212); her konstateres tværtimod hyppigt sammenfald mellem w-/j-diftonger og glidere, hvad også en lang række andre forfattere til dialektmonografier (såvel i Jylland som på Øerne) er gået ud fra, såvel i lydskrift som i systemopstillinger.⁴

Den anden hovedtype af glidere er åbnende, dvs. andenkomponenten er mere åben (og mindre veldefineret) end førstekomponenten.⁵

⁴ For Vendsyssels vedkommende viser sammenblandingen sig i øvrigt også i, at gliderne *ej*, *øj*, *ow* (i ren udlyd) tenderer mod samme fremskydning af længde og stød som de ægte diftonger: *snej* > *sne* (= sne), og at omvendt diftongen *æj* (i Sydendsyssel) kan overtage glideren *æj*'s alternative, monoftongiske udtale: *ræj*'n > *ræ*'n (= regn) (jf. Espegaard 1995 bd.I.218:160+220).

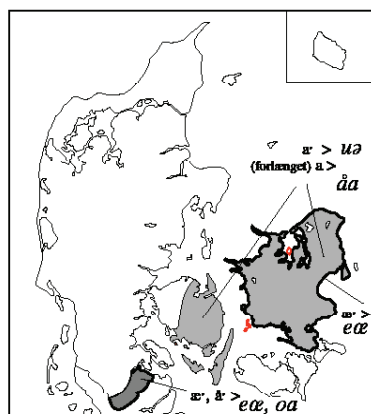
⁵ Nogle regner tillige med en tredje type af glidere: igen åbnende, men nu ”stigende”, dvs. med andenkomponenten som stavelsestop og derfor mest distinkt i fonetisk henseende. Denne type – med eksempel fra Jespersen (1949:127): et

Vore mange og forskelligartede diftonger

12. Glda. *o* > åbnende glider

puos, pu-3 = puse

13. Glda. *æ*, *a*; (forlænget) *a* > åbnende glider

pæ'al = pæl, nu'al = nål, no'al = nål, gda(ð) = gade

Der er i danske dialekter udviklet åbnende glidere ad følgende veje:

(11) Glda. *e*, *ø* (el. tidligt forlænget *e*, *ø*) er (med undtagelser) blevet til *iə*, *yə* i øsmål (undt. vestfynsk jf. pkt. 9), i nørrejysk, i alsisk og angelsk; fx glda. *he-l* > *hi(·)el* (= hel), glda. *kø-re* > *kjyər* (= køre). I Vendsyssel er disse glidere videreudviklet til monoftongerne *i*, *y*, hvilket i hovedsagen også er sket på Als og (for gamle enstavelsesords vedkommende) på Horsens-Kolding-egnen, mens de på Lemvig-Ringkøbing-kanten er videreudviklet til lukkende glidere af triftongisk karakter (*ejə*, *øjə* etc.)

(12) Glda. *o* (el. tidligt forlænget *o*) er i nørrejysk helt parallelt blevet udviklet til *uə* (med tilsvarende videreudviklinger); fx glda. *sko-le* > *skuəl*, *skowəl* (= skole), glda. *orth* > *u'ər*, *ow'ər* (= ord); dette gælder dog ikke i ren udlyd, hvor nørrejysk ligesom dialekterne på Øerne har lukkende glider (jf. pkt. 8).

(13) Glda. *æ* er blevet diftongeret til *eə* i Angel og på Sjælland; fx glda. *pæ-l* > *peəl* (= pæl), hvorimod tidligt forlænget vokal udtales monofongisk (*æ*). Glda. *a* er blevet til *oa* i Angel, men overalt på

slapt artikuleret rigssprogs-”ja” (*eá* el. lign.) – regnes i dansk fonetisk tradition for udtalevarianter af j-forbindelser. Andre regner dem for diftonger, især blandt romanister; men også i dansk sproghistorie tales om de glda. diftonger *ia*, *iu*, *io* – om end vokalkvaliteten af første komponent stilles stærkt i tvivl i Hansen (1962 ff. bd.II:12).

Øerne (undt. Vestfyn) *uə*; fx gl. *na·l* > *noal* hhv. *nu(·)əl* (= nål). Gl. (kort) *a* er efter forlængelse diftongeret til *āa* på Sjælland og Fyn; fx gl. *gata* > *gåad* hhv. *gåa* (= gade).

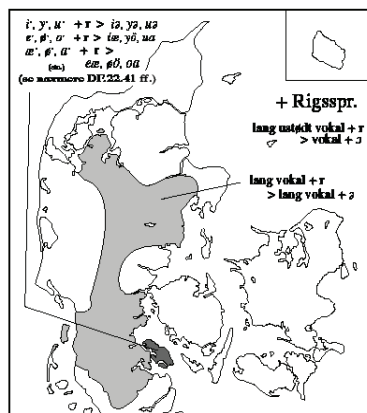
De åbnende glide udviser ikke mulighed for forlængelse i forbindelse med apokope – sådan som det kendes fra *w*- og *j*-diftongerne og fra de lukkede glide. De minder herved om ”langdiftongerne” fra pkt. 6, og i dialektmonografier fortolkes de fonologisk som langvokaler – skønt de ikke har kortvokaliske modsvarigheder.⁶

Ligesom de lukkede glide tenderer mod sammenfald med *w*- og *j*-diftonger (se ovf.), kan åbnende glide falde sammen med en diftongtype udviklet af gl. vokal + (vokaliseret) *r*. Disse ”*r*-diftonger” kendes navnlig fra rigssproget, i langt mindre grad fra vore dialekter.

(14) I nyere rigssprog smelter en langvokal sammen med et efterfølgende *-r* til diftonger af typerne *æ·ə* (fx *nær*), *æ·ɔ* (fx *bære*).

De allerfleste dialektmonografier fastholder *ɹ* (omend stærkt vokaliseret) overalt i stavelsesudlyd. Kun for sønderjysk og en del midt- og østjyske dialekter regner man med *r*-vokalisering efter gl. langvokal (el. tidligt forlænget kortvokal); resultatet bliver (som i rigsmålet) ”lange *r*-diftonger”: *fi·ə* (= *fire*), *fā·ə* (= *fader*). På Als spiller andenkomponentens udtale undertiden en væsentlig rolle for identifikationen, fx skelnes der mellem *iæ*, *yö*, *ua* (< *e·*, *ø·*, *o·* + *r*) og *iə*, *yə*, *uə* (< *i·*, *y·*, *u·* + *r*). Fonematisk tolkes *r*-diftonger naturligvis som langvokal + konsonant.

Når man forsøger at klassificere de opregnede diftongtyper, indser man hurtigt, at kriterierne (1) oprindelse, (2) fonetisk manifestation

14. Gl. *r* > diftongkomponent (vokalisering)

rigsspr. *fy·ə*, *ku·w* = *fyr*, *kurv* – øst- og sønderjysk *hə·ə*, *hə* = *hår* – alsisk *ua*, *oa* = *ord*, *'kyö*, *køö* = *køre*, *fæ·ə* = *fjer*

⁶ Medmindre man fonematisk ville tolke de jyske forbindelser *je/jæ*, *jø/jö*, *wo/wå* som kortformer af *iə*, *yə*, *uə*, jf. korrespondenser som *sti·ən* (= *sten*) – *stjæn·djøn* (= *stendynge*).

Vore mange og forskelligartede diftonger

og (3) fonematiske-prosodisk tolkning – der kan have topprioritet i hver sin sammenhæng – lægger ret så forskellige snit gennem materialet, som enten underbygger etablerede kategorier eller påkalder sig nye. Der kræves ny, grundige overvejelser om rammende betegnelser for de enkelte diftongtyper.

Min interesse for diftongerne – og specielt de jyske dialekters diftonger – blev vakt under udarbejdelsen af dialektgeografiske kort til Jysk Ordbog. Redegørelsen for udtale og bøjning kan gøres mere overskuelig (i artiklernes hoved) ved, at systematiske forskelle dialekterne imellem vises på generelle kort (K 1.1 ff.) – følgende traditionen fra Kort&. – hvortil der så henvises fra de enkelte artikler. Fx vil udtalen af ordet *mad* ned over Jylland (i det store og hele) kunne noteres alene med følgende alternativer: *mað/ma/maj/mar* – når blot der tilføjes: (K 4.0), henvisende til det kort, der viser den lydrette udvikling af glda. *t* i stavelsesudlyd efter glda. kort vokal.

Tilbage fra 1980'erne har vi haft kort over mange sådanne generelle lydudviklinger (jf. www.jyskordbog.dk, linket Dialektkort), idet vi kunne støtte os til (og blot let modificere) eksisterende oversigtskort, fx et (noget ufuldkomment) kort over fordelingen mellem rundet diftong *yw*, *øw* og urundet *iw*, *ew* i ord af typen *tyv*, *døv*. Men gennem årene er ønsket om flere generaliseringer på K-kort (og revisioner af de bestående kort) groet frem af det daglige arbejde med Jysk Ordbog; fx vil det være praktisk med kort over, hvor forskellen mellem diftongerne *ew* og *æw*, *ow* og *åw*, *ej* og *æj* etc. er betydningsbærende, og hvor ikke (idet den ene diftong eller en synkretisme af dem er eneherskende). På grundlag af Sørensen (2009) og supplementet Sørensen (2012) tør jeg tro, at der nu foreligger nye, mere omfattende og præcise generelle kort dækkende w-diftonger (nemlig K 2.7 - K 2.9⁷), og tiden er derfor kommet til de mere komplicerede j-diftonger.⁸

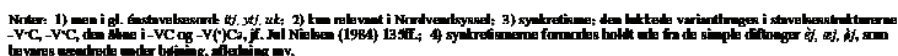
⁷ Hvoraf K 2.8-K 2.9 desværre ikke kan lægges på nettet med Jysk Ordbogs nuværende publiceringssværktøj.

⁸ I praksis består arbejdet i (1) at konsultere de (heldigvis mange) kvalificerede beskrivelser af dialekternes lydsystem og derpå (2) at fylde arealmæssigt ud ved registrering og fortolkning af lydformer (i gængse ord af de pågældende ordtyper), som de foreligger i Jysk Ordbogs samlinger eller (i så fald nemmere) den allerede redigerede del af ordbogen. Et mere detaljeret billede af denne proces er givet i Sørensen (2009).

Under hele dette arbejde er det – ligesom i typologiseringen 1–14 ovf. – synsvinkel (a), diftongernes oprindelse, der står i centrum. En del af de opregnede diftongtyper belyses nemlig bedst sammen med andre lydforskelle dialekterne imellem. Der redegøres således bedst for udbredelsen af nasalerede (og nogle steder igen afnasalerede) diftonger (pkt. 5a) i sammenhæng med de øvrige udviklinger af glda. *nd*, *nn*, nemlig *n̥* og *n* (som allerede gjort på kort K 4.4 - K 4.5). Ligesom udbredelsen af diftongiske *t*- og *dd*-derivater (pkt. 2-3) bedst vises i sammenhæng med de øvrige udviklinger af glda. *-t* hhv. *-dd* (det første vist på K 4.0 - K 4.1, det andet afventende et nyt K-kort). Endelig vises udbredelsen af jyske glidere (pkt. 7-13) bedst sammen med de øvrige udviklinger af glda. lang monoftong (for de åbnende glidere klaret med K 2.3 - K 2.4, og for lukkende glidning af glda. *i*-, *y*-, *u*- med kortene K 2.0 - K 2.1; men stadig mangler der kort for lukkende glidning af glda. *e*-, *ø*-, *o*-, *æ*- (pkt. 8-10).

Registrering af diftongerne i vore dialekter bidrager (om end i beskedent omfang) til dansk sproghistorie, og med dét sigte ville projektet naturligvis være mere givende, hvis det i samarbejde med en eller flere medarbejdere på Ømålsordbogen kunne blive landsdækkende. Til min glæde har Asgerd Gudiksen ytret interesse for projektet.

For at alt dette ikke bare skal ende i programerklæringer, vil jeg til slut give et ultrakort billede af den store forskel på inventaret af diftonger i nordlige og sydlige dele af Jylland, som jeg indtil nu mener at have konstateret. Lad mig kontrastere diftongsystemerne i vendsysseldialekten fra Børgum – som beskrevet i Jensen (1897 ff.) og Espegaard (1995) – og Frøslev-dialekten ved Flensburg – som beskrevet i Jensen (1959). I fig. 1-2 skelner jeg i første omgang mellem ”ægte” *w*- og *j*-diftonger (pkt. 1-4 ovf.), nasaldiftonger (pkt. 5a), langdiftonger (pkt. 6) og glidere (pkt. 7-13), men adderer så til slut disse delsystemer til et samlet billede af de to dialekters diftonginventarer (idet ingen af disse dialekter har andre typer af diftonger end de nævnte).

Viggo Sørensen

Litteratur:

- Andersen, Poul (1958) *Fonemsystemet i Østfynsk*. København.
DSU = Brink, Lars m.fl. (red.) (1991) *Den Store Danske Udtaleordbog*. København.
Espegaard, Arne (1972 ff.) *Vendsysselsk ordbog*. I-IV. Hjørring.
Espegaard, Arne (1995) *Nogle nordjyske mål*. I-II. Hjørring.
Gammeldansk Ordbog (www.gammeldanskordbog.dk). København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
Hansen, Aage (1962ff.) *Den lydlige udvikling i dansk*. I-II. København.
Jensen, Ella (1944) *Houlbjergmålet*. København.
Jensen, Ella (1959) *Frøslevmålet*. Utrykt manuskript (acc. nr. 266). Afdeling for Dialektforskning, Københavns Universitet.
Jespersen, Otto (1949) *Modersmålets fonetik*. 3. udgave. København
Jul Nielsen, Bent (1984) *Bidrag til et vendelbomåls fonologi*. København.
Kort& = Valdemar Bennike og Marius Kristensen (1898-1912) *Kort over de danske folkemål med forklaringer*.
Langfeldt, Peter (1937) *Die Mundart des Sundewitt*. Kiel.
Sørensen, Viggo (2009) De jyske w-diftonger. *I mund og bog*. Henrik Hovmark m.fl. (red.). København:303-324.
Sørensen, Viggo (2012) Den jyske æw-diftong. *Danske Talesprog* 12. København:208-227.